

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію "Українська готична проза другої половини XIX – початку XX століття: генеза, жанрові моделі, художня специфіка" Стецької Ірини Володимирівни, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Художні оповіді про "жахи і таємничість", де неподільно панує фантастичний світ надприродного та ірреально моторошного, отримали назву готичної літератури, яка має величезну і надзвичайно цікаву історію свого розвитку у світовому письменстві. Для нас цей жанровий різновид літератури важливий ще й тим, що він відіграв вельми помітну роль у формуванні української прози XIX – початку XX ст. З цього та інших поглядів кандидатська дисертація "Українська готична проза другої половини XIX – початку XX століття: генеза, жанрові моделі, художня специфіка" Ірини Володимирівни Стецької сприймається як своєчасне, актуальне, новаторське і глибоко наукове дослідження. По-перше, воно стосується проблеми, ще недостатньо розробленої в сучасному українському літературознавстві. По-друге, представлена на сьогоднішній захист наукова робота характеризується ретельно опрацьованою теоретико-методологічною основою, яка дала можливість успішно здійснити комплексний аналіз як окремих творів, так і тих чи тих ідейно-естетичних і жанрово-стильових явищ, що пов'язані з українською готичною прозою в її діахронічному аспекті. По-третє, дисертація Ірини Стецької охоплює широке коло художніх творів різних жанрів готичної прози понад тридцяти вітчизняних авторів, чимало з яких – раніше обійдених увагою літературознавців, а тепер уперше проаналізованих з відповідного погляду та у відповідному зарубіжному й українському літературному контексті, що дало низку науково виважених спостережень і висновків. По-четверте, кандидатська праця Ірини Стецької відповідає усім вимогам, які ставляться перед роботами такого типу. Вона

продумано структурована (складається з анотації, вступу, трьох розділів, восьми підрозділів і двох параграфів, висновків), забезпечена необхідним списком використаних джерел українською та іноземними мовами (302 позиції) і додатками. Її положення представлено в одинадцяти основних і додаткових публікаціях, дві з яких – у закордонних фахових виданнях, що індексуються в міжнародних науково-метричних базах. Важливо, що одну статтю опубліковано польською мовою, що, безумовно, сприятиме пізнанню української літератури й науки про неї зарубіжними фахівцями. По-п'яте, текст дисертації подано в бездоганному стилістичному і технічному оформленні. З усіма стандартними вимогами щодо кандидатських дисертацій Ірина Стецька цілком упоралася.

Однак впадає у вічі деяка неузгодженість і диспропорція між темою, метою і завданнями роботи та її розділами. Так, передовсім варто було переконливіше обґрунтувати хронологічні рамки дослідження. Чому українську готичну прозу саме другої половини ХІХ – початку ХХ століття взято до розгляду, а не якогось іншого культурно-історичного періоду, скажімо, першої половини ХІХ ст.? Мабуть, недостатньо пояснювати вибір досліджуваного періоду української готичної прози лише "особливою інтенсивністю" в її розвитку. Адже дисертація присвячена насамперед генезі української готичної прози, тобто її походженню, зародженню та подальшому розвитку. Тим більше, що до дисертаційного аналізу потрапили твори Миколи Костомарова та Пантелеймона Куліша, яких науковці цілком обґрунтовано трактують як представників українського літературного процесу першої половини ХІХ ст., виходячи не тільки із хронології їхнього життєвого шляху, а й домінуючого романтичного наповнення творчості. Крім того, мова про власне українську готичну прозу починає йти лише зі сторінки 98-ої (підрозділ "2.2. Художні особливості української літературної готики"), а історико-літературний огляд української готичної прози здійснюється тільки в третьому розділі, який названо фактично так, як і всю дисертацію: "Готична проза в українській літературі другої половини ХІХ – початку ХХ

століття". Зрештою, дисертантка має право на композиційне "перереформатування" своєї роботи, доречність і доцільність теми якої – необхідність комплексного й систематизованого наукового осмислення української готики зазначеного періоду у зв'язках із загальноєвропейською, її генезою, жанровими моделями і художньою специфікою – належно обґрунтовані, бо й справді досі її висвітлювали побіжно, спираючись на незначну кількість текстів, що охоплювали нетривалий відтинок часу. Дисертантка, треба відзначити, виконала надзвичайно великий обсяг роботи, заглибившись у генологічні структури, жанрові модифікації і поетикальні константи прозової готики в українській та європейських літературах, ретельно простудіювавши художні тексти і теоретико-методологічні праці дуже багатьох вітчизняних і зарубіжних письменників, літературознавців, психологів, культурологів, фольклористів, етнографів та ін.

Вступ повністю відповідає чинним вимогам щодо кандидатських дисертацій. Тут аргументовано вказується на малодослідженість літературної готики, підкреслюється її популярність серед сучасних читачів, акцентується на жанрово-стильових особливостях трансформації української готичної прози, яка, за спостереженням дослідниці, "зародившись у надрах чарівної казки, розвинулася у фольклорно-етнографічній та містичній течіях романтизму, зазнала незначних жанрових модифікацій під впливом модерністських тенденцій і продовжує існувати на сучасному етапі, модифікуючи та трансформуючи численні загальноєвропейські ознаки на національному ґрунті й водночас у комплексі з фольклором утверджуючи власне українські константи жанру" (с. 14).

Перший розділ "Теоретико-методологічні аспекти дослідження літературної готики" складається із трьох підрозділів. На особливу увагу заслуговує перший із них – "Готична проза крізь призму методологічних концепцій". У ньому дисертантка, виходячи із того, що "готична проза – це складний полісемантичний конструкт" (с. 20), для його інтерпретації застосувала цілий комплекс різних наукових методів і методологічних

прийомів. Такий підхід зумовив появу докладної наукової розвідки (с. 20 – 40), в якій осмислено жанрові ознаки літературної готики та її характерні вияви в українському письменстві. При цьому дослідниця наголошує на основній літературознавчій одиниці – жанровій ознаці, якою вона послуговується у своїй праці, – триєдиній категорії готичної поетики: *таємничість – жах – напружене очікування*. Водночас важливо пам'ятати, що терміни "готика" і "готичний" дуже місткі. Вони включають цілу низку понять, зокрема, таких як: "містика" (загадкове, таємниче), "інфернальне" (пекельне, диявольське), "ірреальне" (потойбічне), "іраціональне" (незбагненне), "ілюзорне" (примарне), "привиди", "дива", "чудеса" (небувале, надприродне), "фантасмагорія" (нереальне), "таїна" (непізнаване), які добре підходять не лише для усунення різноголосся в понятійних визначеннях, а й для виразнішої характеристики готичної літератури.

Мабуть, варто би більше уваги звернути на ті ідеологічні чинники, які дали потужний імпульс для зародження літературної готики. Як відомо, в середині XVIII століття в європейському середовищі зародилися, а відтак завдяки своєму бурхливому розвитку набули домінування теорії великих філософів про володарювання розуму над дійсністю, над усіма сферами людського життя, про можливість підпорядкувати рух історії раціонально змодельованим ідеалам. Цей період було названо епохою Просвітництва. Її ідеологи всі надії покладали передовсім на освічену монархію і добросердого короля. Майбутнє – і найближче, і віддалене – малювалося філософами ідилічним "царством розуму". Однак наступні десятиліття безжально зруйнували безапеляційні плани просвітників. Після жахливих подій Французької революції і кривавих наполеонівських воєн, що настали після неї, ці ідеї піддалися великим сумнівам. І в XIX столітті положення просвітників про ідеальне суспільство розуму почали швидко занепадати і викликати тотальну зневіру. Проповідуваному просвітниками "царству розуму" протидіяло світобачення абсолютно протилежної якості. Його витоки беруть свій початок в тій же самій епосі Просвітництва.

Передвісником цієї філософії стала літературна готика, започаткована англійським романом "Замок Отранто" (1764) Гораса Уолпола.

У примхливих візерунках загадкових і драматичних історій вимальовувалася нова концепція дійсності, зовсім несхожа на просвітницьку. Характерні ознаки цих оповідей – таємничо-фантастичні сюжети, мелодраматичні ефекти, похмуро-трагічний колорит – були пов'язані з новим поглядом на життя, що виник з переоцінки філософських і естетичних установок Просвітництва. Автори цих творів переконували читачів в химерності і незбагненності життя, в незалежності його таємничих законів від людських волі і бажань; стверджували, що ні розум, ні добродієність не можуть захистити від невідомої і підступної долі.

Ідеї епохи Просвітництва із значним запізненням укоренилися на українському ґрунті, тому, очевидно, й літературна готика тут дала перші паростки лише в третьому-четвертому десятилітті ХІХ ст.

Як і перший, другий розділ рецензованого дослідження – "Готика як літературний феномен: загальноєвропейський та український контекст" – надзвичайно щедрий на багатющий фактологічний матеріал, що ще раз підтверджує високу ерудицію і фахову підготовку дисертантки. Тут детально проаналізовано твори, які стали визначальними для зародження і розвитку готичної прози в окремих національних літературах і загалом у загальноєвропейській традиції: англійців Уільяма Бекфорда, Гораса Уолпола, Анни Радкліф, Чарльза Роберта Метьюріна, Метью Грегорі Льюїса, Мері Шеллі, німців Ернста Теодора Амадея Гофмана, Пауля Хейзе, французів Ежена Сю, Жака Казота, поляків Стефана Грабінського, Василя Лозинського, Тадеуша Міцинського, Станіслава Пшибишевського, росіянина Миколи Карамзіна та ін. Однак, на мій погляд, якщо говорити про генезу готичного жанру та його варіант в українській літературі, то пильнішого аналізу більше потребує російська, ніж загальноєвропейська традиція. У цьому випадку на окремий аналіз заслуговують збірник готичних повістей "Двійник, або Мої вечори в Малоросії" (1828) Антонія Погорельського, а також твори цього

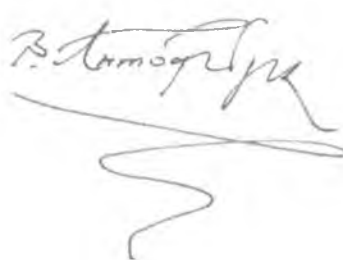
жанру "Гайдамак" (1826), "Купалів вечір" (1831), "Київські відьми" (1833, порівняймо: повість "Конотопська відьма" Григорія Квітки-Основ'яненка) Ореста Сомова (Соміва), написані на основі українських переказів і повір'їв. Орест Сомов (Сомів), якого небезпідставно вважають українським письменником, справив великий вплив на Миколу Гоголя, творчість якого наскрізь перейнята містикою та ірреальністю.

Витоки української готичної прози Ірина Стецька вишукує в народній творчості, передовсім у жанрі чарівної казки. Однак простежити хронологічно процес її, казки, творення фактично неможливо. Зрозуміло, що готичні мотиви в нашому письменстві, як і в будь-якому інонаціональному, з'явилися задовго до появи роману "Замок Отранто" (1764) Гораса Уолпола, завдяки якому й народилися терміни "готика", "готична література". На мою думку, в пошуках відповіді на питання про початки готичних мотивів в українській літературі треба звертатися до оригінальних і перекладних творів доби Київської держави і всього нашого письменства давнього часу. Передовсім маю на увазі апокрифічні та агіографічні зразки (наприклад, "Ходіння Богородиці по муках"), які відчутно впливали як на фольклорні, так і літературні твори (див.: "Слово од патерика о покуті, як она чоловікові грішному єст пожитечна, хто єя по правді видержить, хоч і не навіки час, аби по правді..." із Хітарського рукописного збірника 1744 р. та ін.).

У третьому, завершальному, розділі дисертації Ірини Стецької на високому науковому рівні здійснено аналіз фактично всіх творів української готичної прози (оповідань, повістей і роману) зазначеного в назві роботи періоду, тобто другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Однак хочу повернутися до думки, висловленої на початку мого відгуку: а як бути із першою половиною ХІХ ст.? Вважаю, що не варто оминати оповідання "Мертвецький великдень", "От тобі й скарб", повість "Конотопська відьма" Григорія Квітки-Основ'яненка, "Пригоди після смерті" Миколи Костомарова. Треба повернути належну українській літературі творчість Ореста Сомова (Соміва), представлену низкою готичних творів, а особливо переглянути

наше легковажне ставлення до Миколи Гоголя, українця за національним походженням і українського письменника за духом. Упевнений, що врахування цих питань дасть змогу увиразнити шляхи зародження утвердження й розвитку української готичної прози. Сподіваюся, що Ірина Стецька повернеться до них, коли готуватиме до друку свою дисертацію у вигляді монографії.

Попри побіжні й принагідні зауваження кандидатську дисертацію "Українська готична проза другої половини ХІХ – початку ХХ століття: генеза, жанрові моделі, художня специфіка" Ірини Володимирівни Стецької, наведені впродовж відгуку на її роботу, сприймаю як свіже перспективне дослідження, в якому молода науковиця розв'язала низку важливих для сучасного літературознавства питань. Автореферат відповідає дисертації, яка відзначається аргументованістю узагальнень, тез і положень, вагомістю отриманих висновків, написана з дотриманням усіх вимог, які ставляться до кандидатських дисертацій "Порядком присудження наукових ступенів", затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567 (зі змінами, внесеними Кабінетом Міністрів України № 656 від 19 липня 2015 р.), тому авторка дисертації Ірина Володимирівна Стецька цілком заслуговує на те, щоби присудити їй науковий ступінь кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.



В. І. АНТОФІЙЧУК, доктор філологічних наук,
 професор кафедри української літератури
 Чернівецького національного університету імені
 Юрія Федьковича

18 листопада 2020 р.



Підпис: *Филологічний факультет*
 Учений секретар Чернівецького національного
 університету імені Юрія Федьковича
Олександр Ковалюк

030215/14
 19 11 2020